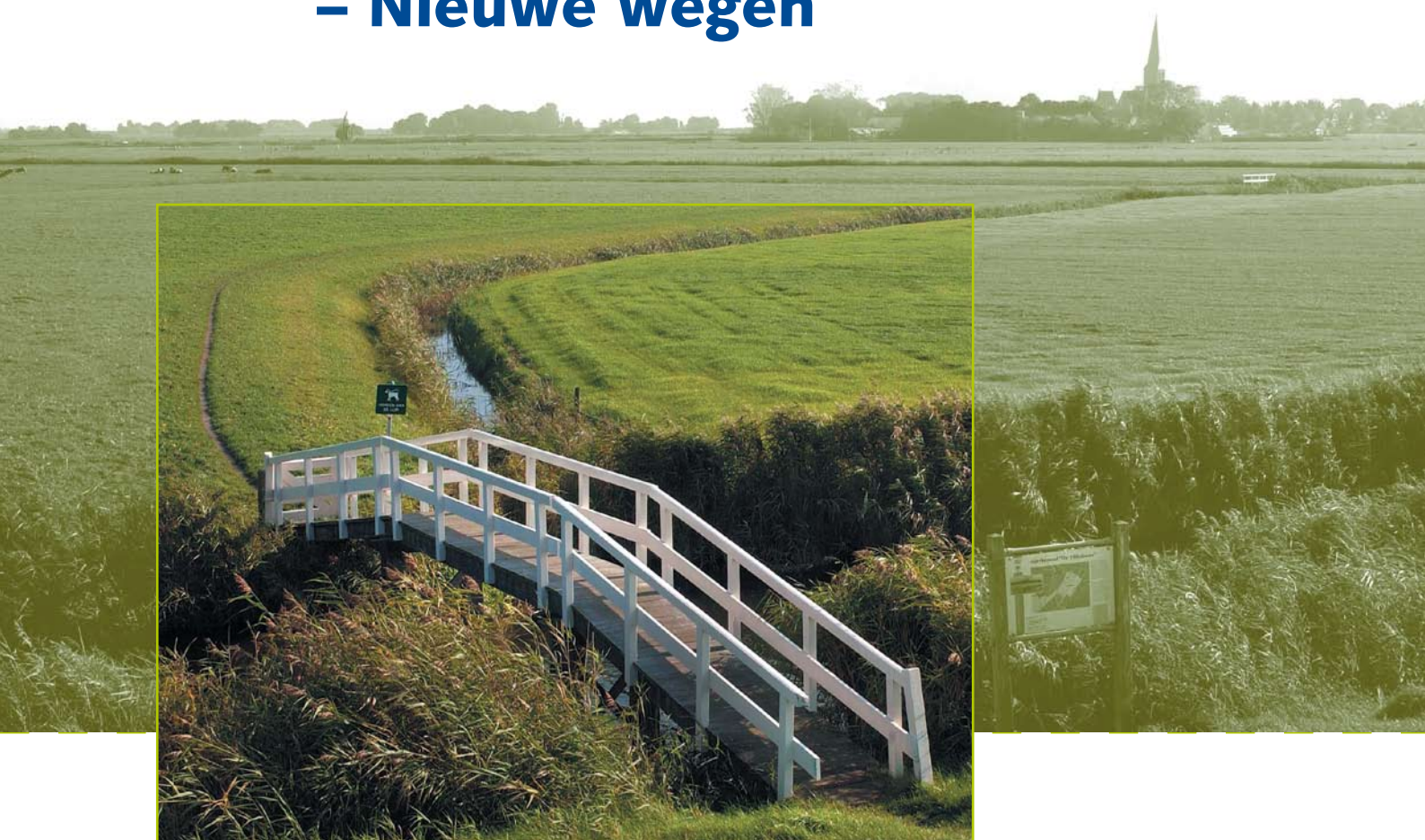

Stappenplan

Van idee naar realisatie van een (historisch) wandelpad

Oude paden – Nieuwe wegen

Colofon

Januari 2009

Oude Paden – Nieuwe Wegen is een samenwerkingsverband tussen Steunpunt Monumentenzorg Fryslân, Landschapsbeheer Friesland, Doarpswurk, Plattelânsprojekten en de provincie Fryslân, het Keuning Instituut en het Lectoraat Plattelandsvernieuwing van hogeschool Van Hall Larenstein.

De uitgave is medegefinancierd door:

Ministerie van LNV/Regeling Innovatief Groen Onderwijs
Projectbureau Belvedere
Provincie Fryslân
Friese Gemeenten

Auteur: T. van Dalen, Landschapsbeheer Friesland

Eindredactie: Schrijfburo Terwisscha & Wagenaar

Opmaak: Ruitervorm

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Stap 1 Initiatief	5
Stap 2 Route ontwikkelen	7
Stap 3 Betrokken partijen	9
Stap 4 Overleg grondeigenaren	11
Stap 5 Voorbereiding en realisatie	16
Stap 6 Beheer en onderhoud	22
Stap 7 Promotie	24

Inleiding

Bij het realiseren van een wandelpad komt veel kijken. Tussen het eerste idee en de daadwerkelijke aanleg van het pad zit een periode van kaarten bestuderen, wandelen, overleg met grondeigenaren, het uitzoeken van regels en het zoeken van financiering. Dit stappenplan neemt u mee over de weg die u kunt bewandelen van idee naar realisatie. Dit stappenplan is enigszins afwijkend van de stappen die genoemd worden in "Toegankelijkheid: Paden en de ontsluiting van het landschap" onder het hoofdstuk Ommetjes rond het dorp. De ervaring van Landschapsbeheer Friesland leert dat stappen in de praktijk anders lopen, in een andere volgorde en vaak ook naast elkaar.

Tijdens de workshops van het project Oude paden – Nieuwe wegen zijn initiatieven voor het realiseren van wandelpaden geïnventariseerd. In elke regio is een van de initiatieven uitgekozen om nader uit te werken. Deze uitwerking houdt in dat er een beschrijving is gemaakt bij de stappen die de initiatiefnemers hebben doorlopen. De initiatieven laten u zien wat men tegenkomt bij de beoogde realisatie en hoe problemen soms wel en soms niet opgelost kunnen worden. Het ene initiatief is verder uitgewerkt dan het andere, dat komt door de verschillen in het stadium van de idee-ontwikkeling en het verdere verloop van het proces.

Stap 1 Initiatief

► Route-idee en thema's

Er is veel behoefte aan een ommetje rond het dorp of wandelpaden die bestaande paden met elkaar verbinden. Het idee voor een wandelroute ontstaat vaak uit die vraag naar wandelmogelijkheden rond het dorp. Een andere reden om een wandelroute aan te leggen is het verbinden van elementen in het landschap. Hierbij valt te denken aan kerkpaden die dorpen verbinden, een route langs bunkers uit de Tweede Wereldoorlog, over een oude spoorlijn, of het volgen van het pad wat de monniken vroeger hebben bewandeld. Een wandelpad kan ook de ontstaansgeschiedenis van een gebied laten beleven of de landbouwproducten uit de streek laten zien.

► Doelgroep

Het is belangrijk om vast te stellen voor wie de wandelroute bedoeld is, de doelgroep. Er kunnen een aantal doelgroepen onderscheiden worden:

- *bewoners (lokaal);*
- *recreanten (regionaal);*
- *toeristen (nationaal).*

De eerste twee groepen zijn de primaire doelgroep voor het wandelpad. De actieradius van de eerste groep is vaak kleiner dan van de tweede groep.

Bewoners maken na het werk of in het weekend een kort ommetje, recreanten willen veelal een langere wandeling maken. Hierin kan tegemoet gekomen worden door een afsteekmogelijkheid te maken in het wandelpad, zodat er een kort en een langer stuk gewandeld kan worden.

Een ander punt van aandacht is voor wie de route toegankelijk moet zijn. Veel wandelaars lopen het liefst over boerenland en onverharde paden. Oneffen boerenland met overstapjes en hekjes kan echter minder toegankelijk zijn voor ouderen en minder validen.

► Globale route vaststellen

Waar de wandelroute wordt aangelegd hangt af van de mogelijkheden in het landschap en de medewerking van grondeigenaren. Een wandelroute kan niet tot stand komen zonder medewerking van landeigenaren en –gebruikers. In veel gevallen zijn dat agrariërs, maar het kunnen ook natuurbeherende organisaties, landgoedeigenaren, gemeenten of waterschappen zijn. Om een aantrekkelijke wandelroute aan te leggen moeten landeigenaren mee willen werken.

Voordat u potentiële deelnemers aan de route benadert, moet de globale route worden bepaald. U maakt een afbakening van het gebied en hoeft dit niet op perceelsniveau uit te werken.

Bij het vaststellen van de route is het belangrijk dat er aan een aantal basiskwaliteiten voor wandelroutes wordt gedacht: bereikbaarheid, samenhang met andere paden, herkenbaarheid, begaanbaarheid en toegankelijkheid, voorzieningengraad (van bankjes tot horeca), sociale veiligheid, verkeersveiligheid, exclusiviteit voor wandelaars, landschappelijke aantrekkelijkheid, beleving en variatie.

Wandelaars vinden het prettig als een route een duidelijk begin- en eindpunt heeft. Een bord kan informatie geven over de lengte, bezienswaardigheden en het eindpunt. Een duidelijk begin- en eindpunt biedt de mogelijkheid voor wandelaars hun fietsen of auto's neer te zetten. Veel wandelaars stellen het op prijs als ze iets kunnen eten of drinken bij het begin- of eindpunt. U kunt hiervoor aansluiting zoeken bij bestaande voorzieningen. Denk ook aan openbaar vervoerhaltes.

Stap 2 Route ontwikkelen

► Inventarisatie

Voor het ontwikkelen van de route kunt u (oude) kaarten, atlassen, archieven en oral history gebruiken. Een aantal ijkpunten voor kaarten met oude paden zijn 1850, 1900, 1950. Het eindpunt voor de inventarisatie van oude paden is rond 1970, vanaf toen zijn de grote ruilverkavelingen gestart en is er veel in het landschap veranderd. Het is wenselijk om oude en verdwenen paden op te nemen in de wandelroute. De route krijgt daarmee een bestaansrecht en een deel van de vroegere toegankelijkheid kan worden hersteld. U kunt deze oude paden vinden via:

- *Padenkaart van het project Oude paden – Nieuwe wegen, deze is te vinden op de website www.oudepadennieuwewegen.nl*
- *Cultuurhistorische Kaart van de Provincie, deze is te vinden op de website van de provincie, www.fryslan.nl;*
- *Grote Historische Provincie Atlas Friesland 1853-1856, 1:25.000;*
- *Grote Provincie Atlas, 1:25.000;*
- *Tresoar - Fries Historisch en Letterkundig Centrum, digitaal archief via www.tresoar.nl.*
- *Historische verenigingen;*
- *Oral History (Het beschrijven van mondeling overgeleverde historische verhalen door dorp- en streekbewoners).*

► Routepunten en aantrekkelijkheid

Bij het ontwikkelen van een route maakt u een inventarisatie van interessante routepunten. Dit zijn punten die interessant zijn vanwege natuur, landschap, cultuurhistorie, agrarische beleving, recreatie, toerisme of horeca.

Voor wandelaars is de afwisseling van het landschap interessant: bosranden, akkers, weilanden, boerderijen, uitzichtpunten op bijvoorbeeld een kerktoeren. U kunt ook denken aan plekken waar iets over verteld kan worden, bijvoorbeeld over de natuur, de geschiedenis, het landschap, een plaatselijke anekdote of de bedrijven en de geteelde gewassen langs de route. U kunt hiervoor borden in het veld plaatsen of de informatie in een folder opnemen.

Wandelaars lopen het liefst op onverharde begaanbare paden, verharde wegen moeten daarom zoveel mogelijk vermeden worden. Voorzieningen zoals bankjes en prullenbakken verhogen de aantrekkelijkheid vooral voor lange routes iets, maar zijn niet noodzakelijk. Bovendien moeten de voorzieningen onderhouden worden en prullenbakken regelmatig geleegd worden.

► Bestaande wandelroutes

Het is een toegevoegde waarde als uw route aansluit op andere wandelroutes. Dit maakt het voor wandelaars mogelijk de routes te koppelen. U kunt een inventarisatie maken van bestaande routes in het gebied op basis van bestaande wandelkaarten (LAW, VVV, NS, Nationale Streekpaden, Themapaden, Natuurbeherende organisaties, Groene Halte wandelroutes) of vanuit uw eigen ervaring in het gebied.

► Lengte

Voor mensen uit de directe omgeving die een ommetje willen maken is een route van 3 tot 5 kilometer voldoende. Voor mensen die niet uit de regio komen en lange afstandwandelaars zijn langere routes interessant. Alle doelgroepen zijn te bedienen als u de route in lussen uitzet of laat aansluiten op andere routes, zodat zowel korte als lange wandelingen ontstaan.

► Ontwerpfase

In een aantal stappen komt u tot een goed ontwerp:

- Zet, met bovenstaande punten in het achterhoofd, een voorlopige route uit op een kaart (schaal 1:10.000 tot 25.000, bijvoorbeeld een kopie van de topografische kaart).
- Loop deze route met een aantal partners. Tijdens het lopen worden meestal knelpunten van allerlei aard zichtbaar, zoals afrasteringen en sloten waar je overheen moet.
- Probeer voor de knelpunten oplossingen te vinden, zoals klaphekjes en overstapjes aanbrengen of een bruggetje of twee planken over de sloot plaatsen. Verander de route als dergelijke oplossingen niet haalbaar zijn.
- Maak een overzicht van alle te nemen maatregelen voor de aanleg van de route.
- Zet het uiteindelijke ontwerp op kaart en breng de eigendomssituatie in beeld.

► Eigendomssituatie

Binnen het dorp en de directe omgeving kent u veelal veel mensen of u kunt via burenen en aangrenzende percelen achter de namen van de eigenaren komen. Indien de eigenaar onbekend is dan zijn de eigendomsgegevens op te vragen bij het Kadaster of de gemeente.

De gemeente heeft een wegenlegger waarin alle openbare wegen en paden worden bijgehouden worden. De wegenlegger is gebaseerd op de Wegenwet van 1930. De wegenlegger kan een handig hulpmiddel zijn bij het vormgeven van de wandelroute. Het kan paden in beeld brengen die nooit meer gebruikt worden en waarvan niemand weet dat ze openbaar zijn. Of het kan helpen in discussies met grondeigenaren als het onduidelijk is of een bepaald pad dat langs hun erf loopt wel of niet openbaar is.

Stap 3 Betrokken partijen

► Lokale netwerk

Het is belangrijk om te kijken welke personen en organisaties betrokken kunnen worden bij het realiseren van een wandelpad. Dit is het lokale netwerk van landeigenaren, gebiedskenners en overige betrokkenen. Dit netwerk kan bestaan uit: vereniging dorpsbelangen, natuur- en milieugroepen, agrarische natuurverenigingen, historische verenigingen, individuele sleutelfiguren en dorpsbewoners, wandelverenigingen, (recreatieve) ondernemers, VVV, gemeente, Plattelânsprojektenbureau van de Provincie, Landschapsbeheer Friesland, Wetterskip en natuurbeherende organisaties zoals Staatsbosbeheer, It Fryske Gea en Natuurmonumenten.

► Partners

Binnen het lokale netwerk zoekt u partners die u kunnen assisteren bij de realisatie van het wandelpad. De partners kunnen uiteenlopende taken vervullen binnen het proces van routeontwikkeling. U heeft grondeigenaren nodig voor toestemming om hun grond te bewandelen. De gemeente en Plattelânsprojekten kunnen een rol hebben in de financiering van de realisatie. De VVV kan partner zijn in het bekendmaken en vermarkten van het wandelpad. Landschapsbeheer Friesland kan ondersteuning bieden in het opstellen van contracten met boeren, juridische zaken, financiën, het samenstellen van bebording, levering van voorzieningen, uitvoering in het veld door aanleggen van bebording en voorzieningen. Historische verenigingen en dorpsbewoners hebben vaak veel kennis van de omgeving zoals plaatselijke geschiedenis, waar oude paden vroeger liepen of kennis over landschap, plant en dier. Ondernemers langs de route kunnen voordeel hebben van een wandelpad, bijvoorbeeld een theetuin, huisverkoop van streekproducten of een museum.

► Benaderen partners

De beoogde partners kunnen het beste persoonlijk benaderd worden. U kunt op bezoek gaan bij de agrariërs en het idee voor het wandelpad voorleggen.

De contacten bij de natuurbeherende organisaties verlopen veelal via beheerders uit de regio. U kunt bij het hoofdkantoor van de organisatie vragen naar de contactpersoon in uw regio.

Dorpsbelangen verenigingen hebben contacten bij de gemeente en Plattelânsprojekten, deze ingangen kunt u gebruiken bij de overheden.

► Informatie aan partners

Voor het eerste gesprek is het belangrijk dat u antwoorden heeft op de vragen uit de eerste twee stappen: wat is het idee, wie worden hierbij betrokken en waar moet de route globaal komen. Agrariërs willen in een vroeg stadium al duidelijkheid over oplossingen van knelpunten en nadelen. Het is daarom verstandig om u voor deze gesprekken alvast te oriënteren op problemen die kunnen ontstaan en passende oplossingen. In stap vier wordt hier nader op ingegaan.

Stap 4 Overleg grondeigenaren

► Benaderen grondeigenaren

Het succes van de aanleg van een wandelpad staat of valt met het enthousiasme en de medewerking van grondeigenaren. Daarom is het van groot belang de grondeigenaren in een vroeg stadium bij de planvorming te betrekken. U kunt de meest betrokken personen het beste persoonlijk benaderen. Tijdens terloopse contacten in het dorp of bij de sportvereniging kan het idee ter sprake gebracht worden. Na deze lancering van het idee maakt u een afspraak bij de agrariërs thuis waarbij u het idee voor het wandelpad nader uiteenzet. De volgorde van de te voeren gesprekken is van wezenlijk belang. U start bij de ingeschatte voorstanders, de ogenschijnlijk zwaarste dobber bewaard u tot het laatst. U kunt de gesprekken het best in de avonduren plannen zodat gezinsleden ook aanwezig kunnen zijn. De gemaakte afspraken moeten in eerste instantie als vertrouwelijk worden behandeld, pas als definitieve toestemming wordt verkregen om een bepaald tracé te gebruiken brengt u het nieuws naar buiten. Probeer ook niets te forceren. Je moet soms eindeloos geduld hebben om alle neuzen dezelfde kant op te krijgen. Vaak zijn er meerdere gesprekken nodig omdat boeren na moeten denken over de consequenties en moeten wennen aan het idee van een wandelroute over hun grond.

Met name allerlei bezwaren (privacy, vrees voor afval en dierziekten en schade) moeten geduldig besproken en weerlegd worden.

Tijdens het eerste gesprek komen een aantal zaken aan bod zoals:

- *waarom u een wandelpad wilt realiseren;*
- *welke meerwaarde het wandelpad heeft;*
- *wat de doelgroep is;*
- *welke pleisterplaatsen er zijn (musea, horeca, parkeerplaats);*
- *welke mogelijkheden voor samenwerking er zijn;*
- *wie u nog meer benaderd;*
- *welke afspraken er tot dan toe zijn gemaakt;*
- *een kaart met het wandelpad in concept.*

Voor agrariërs zijn de volgende zaken van belang:

- *de voor- en nadelen van openstelling;*
 - *randvoorwaarden die de agrariër zelf stelt aan openstelling;*
 - *hoe om te gaan met dierziekten, afval, honden en schade;*
 - *bestemmingswijziging;*
 - *belemmering doorgang agrarisch verkeer;*
 - *mogelijke aansprakelijkheid;*
 - *mogelijkheden voor financiering.*
-

Het is belangrijk om in het eerste gesprek zo goed mogelijk te kunnen antwoorden op praktische vragen en opmerkingen. Zo is het begrijpelijk dat agrariërs vragen hebben over het openstellen van hun grond, hoe er omgegaan moet worden met de nadelen en financiën.

► Voor- en nadelen

Hieronder staan de voor- en nadelen van openstelling op een rij.

Voordelen:

--- Imagoverbetering van bedrijf en landbouwsector

Een groot deel van de agrariërs vindt het belangrijk om het goede imago van de landbouw te versterken of in stand te houden. Door wandelaars de mogelijkheid te geven over boerenland te lopen, kan de agrariër zijn bedrijf en de sector positief profileren in de maatschappij. Dit is de meest genoemde reden voor boeren om het land open te stellen. Door een wandelaar kennis te laten maken met agrarische activiteiten, maakt de agrariër het boerenbedrijf transparanter en laat de positieve kanten van de landbouw zien. De wandelaar ziet dat boeren zich ook inzetten voor het behoud van het landschap.

--- Versterken nevenactiviteiten

Een agrarisch cultuurlandschap dat aantrekkelijk is voor wandelaars, vergroot voor de agrarische ondernemer de mogelijkheden nevenactiviteiten zoals een camping of verkoop van artikelen aan huis te ontplooiën of verder te versterken. Dit is een mooie manier om neveninkomsten te genereren.

--- Financiële vergoedingen

Boeren die hun land toegankelijk maken voor wandelaars kunnen een financiële vergoeding krijgen via de Boerenlandpaden regeling die uitgevoerd wordt door Wandelplatform LAW.

--- Fysieke barrière tussen veehouderijbedrijven

Door de aanleg van een wandelpad tussen percelen waarbij de afrastering opgeschoven wordt, kan een agrariër voorkomen dat zijn vee in contact komt met vee van andere bedrijven. Er ontstaat een zone waarin geen contact mogelijk is tussen vee zodat ziekteverspreiding kan worden voorkomen.

Nadelen:

--- Dierziekten en ziekteverspreiding

Er heerst veel onzekerheid en onduidelijkheid over de risico's van ziekteverspreiding. De risico's en manier van overdracht verschilt per ziekte. In het kort is hierover te zeggen dat de kans op het verspreiden van ziekten door wandelaars zeer klein is wanneer de algemeen

geldende hygiënemaatregelen op agrarische bedrijven worden nageleefd. Belangrijk is om wandelaars uit de stallen en bedrijfsgebouwen te weren, honden verplicht aan te laten lijnen en een fysieke scheiding aan te brengen tussen mens en dier door middel van een afrastering. Wanneer er mond- en klauwzeer, vogelpest, varkenspest of newcastle disease uitbreekt dan neemt de overheid maatregelen. Als er kans bestaat op het uitbreken van planten- en/of dierziekten heeft de grondgebruiker het recht om het pad tijdelijk af te sluiten.

--- Honden

Loslopende honden veroorzaken onrust onder schapen, koeien en broedende vogels. Ook zijn honden de verspreiders van het rhinotracheïtis virus. Om dit te voorkomen kan men honden weren op de wandelroute of via een bord duidelijk maken dat honden aangelijnd moeten zijn. Het is ook mogelijk om de toegang tot het wandelpad met een barrière voor honden in te richten, zoals een wildrooster of een overstapje.

--- Afval

In de praktijk gebeurt het weinig dat wandelaars papier, blikjes en plastic achterlaten langs het wandelpad. Over het algemeen gedragen mensen die ervan houden door het open land te lopen zich verantwoordelijk en netjes. Boeren die een duidelijk bord aan het begin van het wandelpad hebben staan, ervaren geen noemenswaardige problemen met afval.

--- Schade aan eigendommen

Het komt zelden voor dat wandelaars schade toebrengen aan afrasteringen, gewassen en wandelvoorzieningen. Gemotiveerde wandelaars veroorzaken geen problemen, mensen die zich niet aan de regels houden vallen meestal ook niet onder de doelgroep van de wandelroute. Het is zaak om ervoor te zorgen dat de wandelroute een wandelroute blijft en geen route wordt voor paarden, scooters en mountainbikers. Dit kan door gebruik te maken van overstapjes, klaphekken, palen of draaihekjes die alleen door wandelaars makkelijk te passeren zijn.

► Openstelling

Openstelling betekent niet perse dat het hele gebied toegankelijk is. Openstelling kan worden beperkt qua ruimte, tijd en doelgroep. Zo kun je een gebied openstellen voor wandelaars, maar niet voor ruiters of hondenuitlaters. Er is een aantal vormen van openstelling te onderscheiden:

Volledige openstelling: toegang tot het agrarisch gebied zonder enige beperking of voorwaarde. Dit is in de meeste gevallen onmogelijk, omdat het de agrarische bedrijfsvoering hindert.

Openstelling op wegen en paden: recreanten kunnen wegen en paden gebruiken, bijvoorbeeld bestaande kavelpaden of lopen langs akkerranden of sloten. Toegang tot de akkers of weilanden zelf wordt gereguleerd. Bepaalde voorzieningen zoals rasters of klaphekjes helpen om kwetsbare gebieden te ontzien.

Tijdelijke openstelling: in bepaalde tijden van het jaar kunnen recreanten wegen en paden niet betreden, bijvoorbeeld tijdens het broedseizoen van weidevogels.

Bij Landschapsbeheer Friesland kunt u een bord bestellen met de spelregels voor het wandelen over boerenland. Op dit bord staat de volgende tekst:

Afhankelijk van de afspraken die gemaakt worden met de agrariërs kan de tekst aangepast worden, waarbij bijvoorbeeld aangegeven wordt dat honden en motorvoertuigen niet toegestaan zijn.

► Vervolg en vaststellen route

Na de gesprekken heeft u een beeld van de mogelijkheden om een ononderbroken wandelroute aan te leggen. Als blijkt dat de wandelroute wel onderbroken is dan moeten mogelijk nog andere landeigenaren benaderd worden. Op basis van de toegezegde medewerking kunt u de route vaststellen. Als de route vaststaat moeten de financiering, vergunningen en contracten geregeld worden.

► Stap 5 Voorbereiding en realisatie

Bewegwijzering

Voor de bewegwijzering kunt u de route voorzien van paaltjes met een herkenningsteken. Het is handig om zoveel mogelijk gebruik te maken van bestaande paaltjes van raster en hekken langs de route. Dit voorkomt onnodig veel nieuwe paaltjes in het landschap. Als het wandelpad aansluit op een bestaande route, is het aan te bevelen hetzelfde type markering te gebruiken. Hiervoor moet wel overleg plaatsvinden met de beheerder van de bestaande route. Paaltjes en bordjes in het veld zijn wel gevoelig voor vernieling en vragen het nodige onderhoud. Een voordeel is dat de route voor iedereen herkenbaar is en de wandelaars geen beschrijving nodig hebben om hem te kunnen lopen.

Om initiatiefnemers van dienst te zijn bij de ontwikkeling van bewegwijzering is een herkenbare huisstijl ontwikkeld door Landschapsbeheer Nederland. Deze huisstijl bestaat uit een informatiepaneel, bewegwijzering, een welkom-bordje en een folder. Dit uitgewerkte concept kan dienen als kapstok voor de uitwerking van uw wandelroute. U kunt de huisstijl een-op-een overnemen of waar nodig aanpassingen treffen. Het gebruik van deze bestaande huisstijl neemt u veel werk uit handen en bespaart u ook geld omdat het niet meer ontwikkelt hoeft te worden, alleen ingevuld naar uw wensen. Bij Landschapsbeheer Friesland kunt u de Huisstijlmanual Ommetjes aanvragen. Deze manual geeft praktische informatie over de benodigde foto's, het aantal woorden voor de teksten en technische (achtergrond) informatie. Afhankelijk van de eigen middelen (subsidie en sponsors) en mogelijkheden (expertise) kunt u de productie uitbesteden of deze in zijn geheel of op onderdelen zelf uitvoeren. U kunt de productie uitbesteden aan plaatselijke drukkers, communicatiebureaus en producenten van borden. Tevens kunt u Landschapsbeheer opdracht geven de opmaak van de borden en het drukken te verzorgen.

Voorzieningen

Voor het toegankelijk maken van het boerenland zijn vaak kleine maatregelen nodig. Een brug over een sloot, een overstapje over een raster, een klaphek of een wildrooster bij de toegang van het land.

Deze voorzieningen moeten veilig zijn voor wandelaars in verband met aansprakelijkheid bij ongevallen. Om dit risico te dekken kunt u de voorzieningen bij een erkende leverancier bestellen en eventueel laten plaatsen. Landschapsbeheer Friesland kan de voorzieningen ook voor u bestellen en plaatsen. U kunt het aanleggen van de voorzieningen ook zelf verzorgen met zelfwerkzaamheid door dorpsbewoners.

► Financiën

Voor de financiering maakt u onderscheid tussen kosten voor aanleg, vergoedingen voor landeigenaren en onderhoudskosten. De kosten voor aanleg en vergoeding voor landeigenaren zijn relatief makkelijk te financieren. Hierbij geldt dat er altijd financiering mogelijk is voor een goed uitgewerkt en onderbouwd plan. Het is moeilijker geld voor onderhoud beschikbaar te krijgen, omdat veel subsidieregelingen slechts eenmalig uitkeren en het bij beheer om structurele kosten gaat.

De kosten voor aanleg zijn te verdelen in:

- *projectmanagement (mensen);*
- *kosten voor realisering van het wandelpad (hekken, rasters, veeroosters, bruggetjes, overstappen, bewegwijzering);*
- *kosten voor publiciteit (folders, website, opening).*

De subsidieregelingen financieren meestal niet het volledige bedrag maar een bepaald percentage. Dat betekent dat u meerdere financiers moet vinden voor cofinanciering. Binnen het provinciaal Meerjarenplan (pMJP) is veelal ruimte voor financiering van uw project. De gemeente heeft soms regelingen op het gebied van recreatie. Gemeenten hebben soms een regeling waarbinnen wandelroutes gefinancierd kunnen worden, als dat niet zo is dan wil de gemeente veelal wel een eenmalige bijdrage doen. U kunt ook de inzet van eigen uren kapitaliseren, door de uren voor overleg, organisatie en aanleg in de begroting op te nemen.

De standaard is om € 20,-- per uur op te nemen voor eigen manuren. Lokale en regionale Rabobanken hebben vaak fondsen die voor wandelpaden ingezet kunnen worden.

Plattelânsprojekten van de provincie Fryslân kan u helpen om de juiste financiering te vinden voor de aanleg van het wandelpad. U kunt rechtstreeks contact opnemen met het Plattelânsprojektenbureau bij u in de regio, de adressen staan op de website www.plattelandprojecten.nl.

De vergoeding voor landeigenaren kan op twee manieren geregeld worden:

- *via Boerenlandpaden;*
- *binnen de aanlegfinanciering.*

Het Ministerie van Landbouw heeft de regeling Boerenlandpaden in het leven geroepen. Het Wandelplatform-LAW voert de regeling uit en doet dit in samenwerking met de provincie. De agrariër kan rekenen op een vergoeding van 45 eurocent per strekkende meter per jaar. Het Wandelplatform streeft naar contracten voor 7 jaar. De vergoeding wordt voor de gehele contractduur vooruit betaald. Zowel individuele boeren als collectieven zoals een initiatiefgroep wandelpaden, dorpsbelang of agrarische vereniging kunnen een aanvraag indienen via de website www.boerenlandpad.nl.

Er is een drietal soorten boerenlandpaden dat voor subsidie in aanmerking komt:

- *het boerenlandpad als een schakel in een bestaande wandelroute;*
- *het boerenlandpad dat, eventueel in combinatie met bestaande (bijvoorbeeld onverharde) paden, een op zichzelf staande rondwandeling vormt;*
- *het boerenlandpad dat een verbinding vormt tussen twee bestemmingen zoals dorpen, steden en recreatieve en/of landschappelijke trekpleisters.*

Andere criteria waaraan het boerenlandpad moet voldoen zijn:

- *de grondeigenaar of pachter moet de grond waar het boerenlandpad ligt als landbouwgrond in gebruik hebben;*
- *het pad en de eventuele voorzieningen moeten goed en veilig begaanbaar zijn;*
- *het pad is exclusief voor wandelaars (behoudens agrarisch gebruik);*
- *het pad moet voldoende belevingswaarde hebben en een wezenlijke bijdrage leveren aan de wandelmogelijkheden in de regio.*

Op de website www.boerenlandpad.nl is alle informatie te vinden over de regeling, ook kunt u bellen met het Wandelplatform-LAW, telefoonnummer 033 465 3660.

De vergoeding voor landeigenaren kan ook geregeld worden binnen de aanlegfinanciering. U kunt de vergoeding aan agrariërs opnemen in de begroting voor 45 eurocent per strekkende meter per jaar. Bij een contract voor 10 jaar moet het bedrag in de begroting met 10 worden vermenigvuldigd. Vanuit de totale financiering worden de agrariërs vooruit betaald voor de gehele contractperiode.

Het voordeel van deze financieringsmethode is dat er geen aparte subsidie aangevraagd hoeft te worden. Het nadeel is dat u zelf de contracten en betalingen moet regelen.

Na de aanleg van de route start het beheer en onderhoud van het wandelpad, de bewegwijzering en de voorzieningen. De kosten voor beheer en onderhoud worden echter niet gesubsidieerd door de overheid. Er zijn wel een aantal mogelijkheden om de kosten voor onderhoud te dekken.

In het contract met de landeigenaren kan een artikel opgenomen worden dat de landeigenaar verantwoordelijk is voor een goede begaanbaarheid van het pad en de bewegwijzering en voorzieningen. Dit houdt in de praktijk in dat de agrariër zorgt voor het maaien of beweiden van de grond, kleine defecten aan voorzieningen repareert en dat de bebording in takt blijft. Deze werkzaamheden passen binnen de normale bedrijfsvoering en binnen de vergoeding die de agrariër krijgt voor openstelling.

Een andere mogelijkheid om geld te krijgen is door sponsoring. U kunt bij voorbeeld lokale bedrijven vragen voor een vast bedrag per honderd meter het onderhoud van het pad te sponsoren. Bedrijven kunnen hiervoor een tegenprestatie aangeboden worden in de vorm van naamsvermelding op een bord langs de route of in een folder.

► Juridische zaken

Om een wandelpad aan te leggen of te gebruiken moet de grond waarop het pad ligt toegankelijk gemaakt worden. Dit is een privaatrechtelijke aangelegenheid. Het enige wat de grondeigenaar (of bij pacht de gebruiker) van de grond hoeft te doen is het toestaan van wandelaars. De bestemming van de grond verandert niet, deze blijft agrarisch.

Het is gewenst om afspraken over openstelling van grond vast te leggen in een contract of gebruiksovereenkomst. Het voordeel ervan is dat de rechten en plichten van beide partijen zijn vastgelegd. De ene partij (de landeigenaar) stelt grond beschikbaar, de andere partij (de initiatiefnemer) realiseert recreatief medegebruik. In principe kunnen partijen zelf bepalen wat er in de overeenkomst opgenomen wordt. Het is raadzaam om artikelen op te nemen over de duur van de overeenkomst, over vergoeding voor openstelling, over onderhoud en aansprakelijkheid.

Landschapsbeheer Friesland heeft met grondeigenaren overeenkomsten gesloten, het vestiging gebruiksrecht. Dit document staat in Oude paden – Nieuwe wegen "Toegankelijkheid, Paden en de ontsluiting van het landschap". Deze overeenkomst kunt u naar eigen inzicht en behoefte aanpassen.

Het nadeel van privaatrechtelijke openstelling is dat dit type regelingen weinig of geen dwingend karakter hebben. Toegankelijkheid blijft uiteindelijk afhankelijk van de medewerking van de grondeigenaar. De grondeigenaar heeft het recht om het contract te ontbinden. Hier kan wel een artikel over opgenomen worden, bijvoorbeeld dat het ontbonden kan worden bij toestemming van beide partijen.

De kans is groot dat een deel van de wandelroute over verpacht land loopt. Hier is de Pachtwet van kracht. In de Pachtwet is geen bepaling opgenomen dat de pachter toestemming moet vragen aan de verpachter. Omdat de bestemming van de grond niet wijzigt, is ook geen toestemming van de Grondkamer nodig.

► Aansprakelijkheid

Als u een wandelroute over boerenland aanlegt is het belangrijk om de aansprakelijkheid zoveel mogelijk te beperken. Het is verstandig om langs de route bordjes met 'Betreden op eigen risico' te plaatsen. Hiermee neemt de wandelaar het risico op zich en verkleint men de kans op aansprakelijkheid. Voor minderjarigen kan men op het bord plaatsen 'Minderjarigen alleen toegestaan onder begeleiding van een meerderjarige'. De meerderjarige neemt de aansprakelijkheid van de minderjarige op zich. Niet alle aansprakelijkheid vervalt met het plaatsen van deze borden. U kunt daarbij denken aan de schade door vee, gevaren die men van tevoren kon voorzien en achterstallig onderhoud aan de voorzieningen.

Als de wandelaar tussen loslopend vee loopt, bestaat de kans dat er letsel bij de mens of schade aan materieel kan ontstaan. De eigenaar van de dieren (niet de landeigenaar) is in bijna alle gevallen aansprakelijk bij ongevallen en letsel door zijn dieren. De dieren moeten daarom hiervoor WA verzekerd zijn. De meeste veehouders hebben dit al geregeld. Toch is navraag bij de verzekering belangrijk om uit te zoeken of schade onder de huidige dekking valt of dat hiervoor een aanvullende verzekering nodig is. De vee-eigenaar is niet of gedeeltelijk aansprakelijk als de wandelaar zelf de situatie heeft veroorzaakt door uitlokking, onvoorzichtigheid of het negeren van adviezen. In het Burgerlijk Wetboek valt dit onder 'eigen schuld', maar het is moeilijk vast te stellen wanneer hiervan sprake is. Om problemen te voorkomen, is het verstandig de wandelaar bij betreding van het land te wijzen op de gevaren van het benaderen van vee.

Langs de wandelroute plaats men mogelijk voorzieningen (opstallen), zoals picknickbanken, informatiepanelen en hekwerken. Door achterstallig onderhoud of constructiefouten kunnen onveilige situaties ontstaan, waarbij wandelaars het risico lopen op schade of letsel. Als een opstal niet voldoet aan de gestelde eisen en daardoor gevaar oplevert, is de landeigenaar (of pachter) aansprakelijk. Gebreken kunnen defecten of beschadigingen zijn, maar ook ontwerp- en constructiefouten. Het plaatsen van opstallen die voldoen aan de wettelijke norm, ondervangt de aansprakelijkheid. Deze komt dan bij de leverancier te liggen. Door op tijd de voorzieningen te controleren en te onderhouden, worden veel problemen voorkomen.

Om daadwerkelijk aan te tonen dat in de afgelopen jaren onderhoud is gepleegd, kan men dit bijvoorbeeld vastleggen in een registratiesysteem. Op basis hiervan is het mogelijk juridische verantwoording af te leggen.

Ondanks verschillende maatregelen om aansprakelijkheid voor eventuele schade aan eigendommen en wandelaars te voorkomen, biedt dit geen garantie dat landeigenaren (of pachters) gevrijwaard blijven. Het is de landeigenaar aan te raden bij de eigen verzekering na te vragen of schade gedekt wordt of dat er bijverzekerd moet worden. Een andere mogelijkheid is dat de agrarische natuurvereniging eventuele schade geheel of gedeeltelijk voor haar rekening neemt. Zij moet hiervoor zelf een goede verzekering afsluiten en navragen wie uitkeert bij schade aan eigendommen of claims: de verzekering van de vereniging of in eerste instantie de verzekering van de landeigenaar.

► Vergunningen

Voor het aanleggen van voorzieningen op gemeenteground of over waterlopen van het waterschap zijn vergunningen nodig. Voor het plaatsen van bewegwijzering in de berm is een schriftelijke melding bij de gemeente veelal voldoende. Voor het plaatsen van bijvoorbeeld bankjes of bruggen op gemeenteground is een bouwvergunning nodig. De benodigde formulieren kunt u aanvragen bij de gemeente of downloaden van de gemeentelijke website. Als er een brug aangelegd moet worden over een waterloop van It Wetterskip moet er een keurontheffing aangevraagd worden. Het aanvraagformulier voor een ontheffing van de Keur Wetterskip Fryslân kunt u opvragen bij It Wetterskip.

Stap 6 Beheer en onderhoud

► Onderhoudsmaatregelen

Na het realiseren van het wandelpad breekt de fase van beheer en onderhoud aan. Het aangelegde pad moet begaanbaar blijven, de voorzieningen in orde en de bewegwijzering in tact. Het is gewenst om de route meerdere keren per jaar te controleren en eventueel onderhoud uit te (laten) voeren. De meeste wandelaars komen in het voor- en naseizoen. Dit betekent dat de route in ieder geval voor die periodes gecontroleerd moet worden. Het onderhoud bestaat uit snoeiwerk van overhangende takken en maaien van te lang gras en brandnetels. Over het algemeen is het voldoende om deze werkzaamheden twee maal per jaar uit te voeren. De voorzieningen moeten gecontroleerd worden op een juiste constructie, houten delen en bewegende delen. Bij de bewegwijzering moet gecontroleerd worden of er borden of palen missen en eventueel moeten er nieuwe geplaatst worden. Alle voorzieningen en bewegwijzering moet vrijgehouden worden van begroeiing.

► Partijen

Voor de organisatie van het onderhoud moeten goede afspraken gemaakt worden met de grondeigenaren. Het onderhoud van boerenlandpaden en andere paden in privé-eigendom kan geregeld worden binnen het contract. De grondeigenaar moet de paden begaanbaar houden en de voorzieningen en bebording in tact. De paden worden meestal begaanbaar gehouden door maaien of beweiding binnen de gewone bedrijfsvoering. Als het een pad naast bouwland betreft kunnen er afspraken gemaakt worden over de breedte van het pad. In het geval van bouwland kan tussen de grondeigenaar en de initiatiefnemers afgesproken worden wie het pad langs de gewassen maait. De grondeigenaar kan dat doen binnen de vergoeding die hij krijgt maar een tegenargument hiervoor is dat hij een aparte handeling moet verrichten (maaieren langs de mais valt niet binnen de bedrijfsvoering). Met de grondeigenaren kan verder afgesproken worden dat ze voorzieningen vrijhouden van begroeiing en kleine reparaties uitvoeren aan houtwerk.

De gemeente, It Wetterskip en de natuurbeherende organisaties voeren meestal zelf periodiek onderhoud uit aan paden. Met deze organisaties kunnen afspraken gemaakt worden over de regelmaat van maaien en snoeien.

Voor het onderhoud kunt u ook vrijwilligers inzetten zoals scholen, scoutinggroepen, Nivongroep, IVN-afdeling, werkgroep via dorpsbelangen vereniging of historische vereniging of individuele vrijwilligers. De vrijwilligers kunnen de voorzieningen en bewegwijzering controleren en maai- en snoeiwerkzaamheden uitvoeren.

► Onderhoudskosten

De kosten voor het onderhoud worden voor een deel, via de contracten, ondergebracht bij de grondeigenaren. Bij onderhoud door organisaties als de gemeente, It Wetterskip en natuurbeherende organisaties vallen de kosten onder het reguliere onderhoudsbudget. Als er vaker gemaaid moet worden dan gebruikelijk voor deze organisaties en deze kosten buiten het reguliere budget vallen, dan moeten er afspraken gemaakt worden over de gemaakte kosten. Dit is te ondervangen door het inzetten van vrijwilligers.

Om het onderhoud op lange termijn te waarborgen is het verstandig om afspraken te maken over de kosten van het periodiek vervangen van bewegwijzering en voorzieningen. U kunt hiervoor een onderhoudscontract afsluiten met de gemeente waarbij de gemeente zich garant stelt dat er jaarlijks middelen zijn om onderhoud uit te voeren.

Stap 7 Promotie

Start al vroeg met het nadenken over het in de markt zetten van het nieuwe pad. De wandelroute onder de aandacht brengen van de doelgroep kan op verschillende manieren. De promotie hangt af van de groep die het pad gaat gebruiken.

De promotie kan uit een aantal onderdelen bestaan:

- *Openingsfeest;*
- *Publiciteit via lokale en regionale media en via wandelmedia;*
- *Vermarketing via een folder of routeboekje en via internet.*

Een officiële opening is het moment om de initiatiefnemers en de meewerkenden te bedanken maar ook een moment om publiciteit voor het nieuwe wandelpad te krijgen. U kunt voor de opening de pers uitnodigen zodat er een stukje in de krant komt over het wandelpad.

Als de wandelroute bestemd is voor een specifieke kleine doelgroep, bijvoorbeeld de dorpsbewoners, kunt u ervoor kiezen een folder te maken of een persbericht te plaatsen in de lokale kranten. In een folder of routeboekje staan een kaart met daarop de route en belangrijke aandachtspunten, de naam en afstand van de route, bereikbaarheid met openbaar vervoer en parkeergelegenheden en achtergrond informatie bij de route zoals landschappelijke en cultuurhistorische informatie.

Een folder kunt u verspreiden in de omgeving bij de VVV, bibliotheken, dorpshuizen, campings en cafés. Het nadeel van een beschrijving of een folder is dat deze dateert wanneer door omstandigheden de route wijzigt. Op dat moment moeten nieuwe folders gedrukt worden. De verspreiding van folders vraagt veel aandacht.

Als het pad is bestemd voor groepen die niet uit de buurt komen, is internet een effectief en goedkoop middel. U kunt een internetpagina maken speciaal voor de wandelroute maar het is ook zeer effectief om aan te sluiten bij bestaande websites. Dit is in de ontwikkeling van een site goedkoper en bestaande sites hebben vaak al enige bekendheid. U kunt bijvoorbeeld een link maken op de site van de gemeente of de dorpswebsite of bij gespecialiseerde websites zoals www.wandelzoekpagina.nl of www.vriendenvanhetplatteland.nl.

Het is belangrijk de spelregels van het gebruik van het pad te vermelden in de promotiemiddelen. Als er geen honden over boerenland mogen is het verstandig dat duidelijk te maken met de reden waarom het niet is toegestaan. Als het pad in het broedseizoen dicht is voor wandelaars moet duidelijk gemaakt worden wat een alternatieve route is in die periode. Het inlichten van de doelgroep is belangrijk om voldoende bewustzijn en draagvlak te creëren.

